

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 1107

İmâmiyye Şiası'nda
Siyaset-Tefsir İlişkisi
-Hicri V. Asra Kadar-

Dr. Tehran NURİYEY

Yayın Koordinatörü
Murat AYDEMİR

Editör
Prof. Dr. Halil ALDEMİR

Tashih
Haluk Zahid KIZILYER

Kapak Tasarım
Sevgi EĞRİBAŞ

İç Tasarım
Erkan USLU

ISBN: 978-625-428-091-7

1. Baskı, Ekim 2022, Ankara, 1.000 Adet

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
Bu eser Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık
Ticaret İşletmesi Yönetim Kurulu'nun 08.02.2022
tarih ve 165 sayılı kararıyla uygun görülmüştür.

Bu eserin ilmi / edebi redaksiyonu İLK SAY Kurulu
marifetiyle yapılmıştır.

Yayıncı Sertifika No: 48058

Ostim OSB Mh. 1256 Cd. No:11
Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312 354 91 32

e-posta: bilgi@tdv.com.tr

İMÂMIYYE ŞÎASI'NDA
SİYASET-TEFSİR İLİŞKİSİ
- HİCRÎ V. ASRA KADAR -

Dr. Tehran NURİYEV

ÖZ GEÇMİŞ

1980 senesinde Azerbaycan'ın Şamahı iline bağlı Sabir kasabasında doğdu. İlk, ortaokulu ve liseyi aynı kasabada bitirdi. Ortaokula devam ederken aynı zamanda Şeki İslâmî İlimler Medresesinde hıfzını tamamladı. 1998 senesinde YÖS (Yabancı Öğrenci Sınavı) sınavıyla Ankara Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Arapça Öğretmenliği Bölümü'nü kazandı. Lisans eğitimini tamamladıktan sonra 2005 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâgatı Bölümü'nde yüksek lisans programına devam etti. 2008 yılında "*Maverdi'nin Edebü'd-Dünya ve'd-Din'inde Geçen Arap Atasözlerinin İncelenmesi*" adlı tezi savunarak buradan mezun oldu. Mezuniyet sonrası Azerbaycan'a döndü ve 2008-2015 yılları arasında sırasıyla Şeki İslâmî İlimler Medresesinde hafızlık hocası, İsmayılı Medresesinde Arapça ve Kur'ân-ı Kerim hocası, İsmayılı Niyal Üniversiteye Hazırlık Kurslarında eğitim sorumlusu ve Bakü Ejdebey Camisi'nde (Gök Mescid) imam hatip olarak görev yaptı. 2015 yılında YTB burslusu olarak Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tefsir bölümünde doktora başladı ve "*İmâmiyye Şâ'ında Siyaset-Tefsir ilişkisi (V. Asra Kadar)*" başlıklı tez çalışmasını savunarak buradan mezun oldu. Evli ve üç çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	XI
ÖN SÖZ.....	XIII
GİRİŞ.....	1
I. KONU VE YÖNTEM.....	3
II. Siyaset-Tefsir İlişkisine Dair Yapılan Çalışmalar	5

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASET VE TEFSİR İLİŞKİSİNİN ARKA PLANI

A. İSLÂM ÖNCESİ ARAP TOPLUMUNDA İNANÇ-SİYASET İLİŞKİSİ... 11	11
B. İSLÂM ÖNCESİ MEKKE'DE SİYASAL SİSTEM	14
C. NÜBÜVVET DÖNEMİ	18
1. Mekke Dönemi	20
2. Medine Dönemi.....	24
D. RÂŞİD HALİFELER DÖNEMİ (632-661)	28
E. EMEVİLER DÖNEMİ (661-750).....	37
1. Emeviler Döneminde Mevâlî ve Şîa	42
2. Emeviler Döneminde Şîi Eksenli Siyasi-İtikadî Akımlar	49
3. Emeviler Döneminde İktidar-Ulemâ İlişkisi	56
a) Ulemânın Siyasi İradeye Karşı Tepkisi.....	57
b) Emevî Siyasetine Karşı Ulemânın Muhalefeti	59
F. ABBÂSİLER DÖNEMİ (750-1258).....	63
1. Abbâsiler Döneminde Şîa	66
a) Abbâsilerin Alioğulları Siyaseti (Abbâsi-Şîi ilişkileri)	69
b) Şîilerin Abbâsilere Karşı Yürüttüğü Siyasi Mücadele.....	73
c) Şîilerin Abbâsilere Karşı Yürüttüğü Fikrî Mücadele	79
2. Abbâsilerde Din-Devlet/Siyaset İlişkisi	82
3. Abbâsiler Döneminde Siyasi İktidar-Ulemâ İlişkisi.....	86

G. BÜVEYHİLER DÖNEMİ (932-1062)	92
1. Büveyhilerde Din-Siyaset İlişkisinde Ortaya Çıkan Yeni Durum	94
2. Büveyhiler Döneminde Şîa.....	99
3. Büveyhiler Döneminde Siyasi İktidar-Ulemâ İlişkisi	102

İKİNCİ BÖLÜM

İMÂMİYE ŞİASİ'NDE SİYASET-TEFSİR İLİŞKİSİ

A. Şİİ TEFİRİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ.....	111
1. Şîi Tefsirinde Ahbârî ve Usûlî Dönem	116
2. İlk Dönem Şîi Tefsirleri ve Müellifleri	120
a) Tefsir Nispet Edilen İmamlar ve Tefsirleri.....	121
i. Ca'fer-i Sâdık ve Tefsiri:	121
ii. Hasan el-Askerî ve Tefsiri:.....	123
b) Günümüze Gelen İlk Şîi Tefsirleri.....	126
i. Furât el-Kûfî ve Tefsiri:.....	126
ii. Ayyâşî ve Tefsiri:	128
iii. Kummî ve Tefsiri:	130
iv. Tûsî ve Tefsiri:.....	133
B. Şİİ TEFİR-SİYASET İLİŞKİSİ.....	135
1. İmamların Siyasi Arenada Âyetleri Kullanması ve Âyetlere Getirdiği Siyasi Yorumlar	138
a) Ali b. Ebû Tâlib (ö. 40/661).....	138
b) Hasan b. Ali (ö. 49/669)	141
c) Hüseyin b. Ali (ö. 61/680).....	147
d) Ali b. Hüseyin (İmam Zeynelâbidîn) (ö. 95/713-714).....	152
e) Muhammed b. Ali (İmam Bâkır) (ö. 114/733).....	158
f) Ca'fer b. Muhammed (İmam Ca'fer-i Sâdık) (ö. 148/765).....	164
g) Mûsâ b. Ca'fer (İmam Mûsâ Kâzım) (ö. 183/799)	169
h) Ali b. Mûsâ (İmam Rızâ) (ö. 203/819)	173
i) Muhammed b. Ali (İmam Cevâd) (ö. 220/835).....	176
j) Ali b. Muhammed (İmam Hâdî) (ö. 254/868)	180
k) Hasan b. Ali (İmam Hasan el-Askerî) (ö. 260/874).....	185
l) Muhammed b. Hasan (İmam Mehdi)	187
2. Şîi Müfessirlerin Âyetlere Getirdikleri Siyasi Yorumlar	190
a) Hilâfet ve İmâmet.....	190

i. Şîa'nın İmâmet Nazariyesi.....	195
ii. Şîi Müfessirlerin Kur'an'dan İmâmete Delil Olarak Gösterdiği Âyetler.....	198
iii. Ehl-i Sünnet'e Göre Hilâfet.....	205
Değerlendirme.....	209
b) Ehl-i Beyt.....	212
i. Ehl-i Beyt Kavramı.....	212
ii. Kur'an'da Ehl-i Beyt.....	216
iii. Hadis-i Şeriflerde Ehl-i Beyt.....	218
iv. Tathîr Âyeti ve Ehl-i Beyt.....	220
(a) Şîi Müfessirlerin Âyete Getirdikleri Yorumlar.....	220
(b) Sünnî Müfessirlerin Âyete Getirdikleri Yorumlar.....	224
v. Ehl-i Beyt'in İsmetine Delil Olarak Gösterilen Âyetler.....	227
vi. Ehl-i Beyt Kavramının Siyasileşmesi.....	230
vii. Şîa'nın Ehl-i Beyt Kavramını Siyasileştirmesi ve Nedenleri.....	231
Değerlendirme.....	232
c) Takıyye.....	233
i. Şîa'nın Takıyye Anlayışı.....	235
ii. Şîi Ulemânın Kur'an'dan Takıyyeye Delil Gösterdiği Âyetler.....	237
iii. Ehl-i Sünnet Ulemâsına Göre Takıyye.....	240
Değerlendirme.....	244
d) Rec'at.....	245
i. Şîa'nın Rec'at İnanıcı.....	246
ii. Şîi Ulemânın Rec'at'e Delil Olarak Gösterdiği Âyetler.....	248
iii. Şîa'nın Rec'ate Delil Getirdiği Âyetlere Ehl-i Sünnet'in Yaklaşımı.....	252
Değerlendirme.....	254
e) Bedâ.....	255
i. Şîa'nın Bedâ İnanıcı.....	255
ii. Şîa'ya Göre Bedâ İnanıcının Kur'ânî Dayanakları.....	258
iii. Ehl-i Sünnet Ulemâsının Şîa'nın Bedâ İnanıcına Bakışı.....	261
f) Ülü'l-Emr.....	264
i. Kur'an'da Ülü'l-Emr.....	266
ii. Şîi Ulemâya Göre Ülü'l-Emr.....	268
iii. Ehl-i Sünnet Ulemâsına Göre Ülü'l-Emr.....	271
Değerlendirme.....	273

3. Nübüvvet Sonrası V. Asra Kadarki Dönemde Siyasi Tartışmalarda Âyetlerin Kullanılması	275
a) Şûra Tartışmaları ve Sonrasında Âyetlerin Kullanılması	276
b) Hz. Ali Döneminde Siyasi Arenada Âyetlerin Kullanılması.....	278
i. Hz. Ali-Muâviye Mücadelesinde Âyetlerin Kullanılması	279
ii. Hz. Ali'nin Hâricîlerle Mücadelesinde Âyetlerin Kullanılması ...	284
c) Emevîler Döneminde Siyasi Arenada Âyetlerin Kullanılması ...	293
i. Siyasal İktidar-Muhalefet İlişkilerinde Âyetlerin Kullanılması .	293
ii. Gulât-ı Şîa'nın Siyaset Sahnesinde Âyetleri Kullanması	297
d) Abbâsiler Döneminde Siyasi Arenada Âyetlerin Kullanılması..	300
i. Abbâsî Halifelerinin Siyasi Arenada Âyetlerin Kullanılması ..	303
ii. Halkü'l-Kur'ân Meselesi ve Siyasi Arenada Kullanılması	306
iii. İmamlarla Halifeler Arasındaki Tartışmalarda Âyetlerin Kullanılması	308
(a) Abbâsî Halifesi Me'mûn'un Âyetleri Kullanması	317
Değerlendirme	319
SONUÇ.....	321
BİBLİYOGRAFYA.....	329

KISALTMALAR

■

AÜSBE	:	Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
b.	:	İbn
bk.	:	Bakımız
c.	:	Cilt
trc.	:	Tercüme eden
ÇÜİFD	:	Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DEÜİFD	:	Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
EÜİFD	:	Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
haz.	:	Hazırlayan
m.	:	Miladi
İFAV	:	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
nşr.	:	Neşriyat/Neşreden
ö.	:	Ölümü, Ölüm tarihi
s.	:	Sayfa
sy.	:	Sayı
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	:	Tahkik eden
tsh.	:	Tashih eden
ts.	:	Tarih yok
UÜİF	:	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
vb.	:	ve başkaları, ve benzeri
vd.	:	ve devamı
y.y.	:	Yayın yeri yok
Yay.	:	Yayınları

ÖN SÖZ

■

İnsan topluluğunun bulunduğu her yerde genelde kutsal bir inancın varlığından söz etmek mümkündür. Fakat insanların sahip olduğu bu kutsal inançların birbirinden oldukça farklılık gösterdikleri de bilinen bir gerçektir. Zira söz konusu insan olunca her bir insanın düşüncesi, birtakım nedenlerden dolayı diğer insanlardan farklı olabilmektedir. Bu farklılığın, insanın yaratılışından kaynaklanan etkenlerle beraber, onun bulunduğu ortamın ve uzun yıllar içinde oluşmuş âdet ve geleneklerin de etkisinden kaynaklandığı ifade edilmektedir.

Son dinin mensubu olan Müslümanlar arasında da daha önceki birçok inançta olduğu gibi ilk dönemden itibaren aynı konu üzerine farklı düşüncede olan insanlar olmuştur. Dolayısıyla sahâbe döneminden itibaren günümüze kadar Müslümanların düşüncelerinde farklılık olmuş ve bu durum İslâm'ın en önemli kaynağı olan Kur'an âyetlerini anlama yönündeki çalışmalarda da kendini göstermiştir. Kur'an'ın metniyle beraber, onu anlamaya çalışan insanların değişik bakış açılarından da kaynaklanan bu farklı yorumlar, tamamen tabii ve hatta bir zenginlik olarak değerlendirilebilir. İslâm âlimlerince de dayanağı sağlam olduğu sürece Kur'an âyetlerine yapılan bu farklı yorumlarda bir sakınca görülmemiştir. Zaten Müslümanlar arasında vuku bulan bu yöndeki ihtilâfların genelde tefsir çalışmalarında değil, tefsir yapılırken ortaya konan delillerin dayanağında olduğu görülmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'in nâzil olmasıyla beraber onun yorumlarıyla ilgili görüşlerin de ortaya çıktığı bilinmektedir. Dolayısıyla tefsir çalışmalarının Kur'an'ın nüzûlüyle paralellik arz ettiği söylenilebilir. İslâm tarihi sürecinde bazı itikadî akımlar Kur'an âyetlerine ideolojik yorumlar getirmişlerdir. Bununla beraber kimi zaman Müslümanların idaresini elinde bulunduran veya bu amaç uğruna gayret sarf eden birçok kimse de

Kur'an âyetlerini kendi düşünceleri doğrultusunda yorumlama yoluna gitmişlerdir. Siyasi tefsir/yorum diyebileceğimiz bu yöntemin örneklerine nübüvvet döneminden hemen sonra rastlanmaya başlanmış ve günümüze kadar bu yöntem kullanılmaya devam etmiştir.

İslâm'ın ilk dönemlerinde hilâfet/imâmet tartışmaları gibi ortaya çıkan bazı sorunlar Müslümanlar arasındaki görüş ayrılığına ve buna bağlı olarak bölünmelere sebep olmuştur. O dönemde yaşanan bu tartışmalar aynı zamanda Kur'an âyetlerine getirilen siyasi ve ideolojik yorumların da ortaya çıkmasında en önemli etken olmuştur.

Müslümanlar arasında yaşanan hilâfet/imâmet tartışmaları aynı zamanda varlığını günümüze kadar sürdürecektir olan birtakım itikadî mezheplerin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Bu tartışmalar sonucu ortaya çıkmış mezheplerden biri de Şîa mezhebidir. Şîa mezhebine mensup olanların günümüzde dünya Müslümanlarının yaklaşık olarak %10'nu teşkil ettiği bilinmektedir. Şîa mezhebi de kendi içinde birçok kola ayrılrsa da günümüzde Şîa denince bu grubun kâhîr ekseriyetini oluşturan İmâmiyye/İsnâaşeriyye mezhebi akla gelmektedir. Bizim çalışmamızda da Şîa denildiği zaman bu grup kastedilmiş olmaktadır.

Doktora tezimizin kitaba dönüştürülmüş hâli olan bu çalışmanın hazırlanmasında tavsiye, görüş ve yapıcı uyarılarıyla her zaman beni doğru istikamete yönlendiren muhterem hocam Prof. Dr. Harun Ögmüşe ve değerli görüş ve önerilerini benden esirgemeyen Prof. Dr. İsmail Hakkı Atçeken ve Doç. Dr. Hakan Uğur'a teşekkürlerimi bildirmek isterim. Ayrıca çalışma ortamlarından ve kaynaklarından istifade ettiğim İSAM ve İLAM'a ve çalışmamın yayınlanmasını üstlenen TDV Yayınları'na derin minnettarlığımı arz ederim. Bu çalışma süresince fedakârlık gösteren saygıdeğer eşim ve sevgili çocuklarıma minnet borçluyum.

Son olarak şunu belirtmek isteriz ki, kitabımızın güzel bir çalışma olması için elimizden gelen tüm gayreti sarf etmemize rağmen tamamen hatasız olduğunu iddia edemeyiz. Fakat bunu en aza indirgeye bilmek için elimizden gelen gayreti esirgemedik. Zira gayret bizden muvaffakiyet Allah'tandır.

Tehran NURİYEV
İstanbul-2022